

KEÇİÖREN İLÇESİ “GENEL LİSELER VE TEKNİK-TİCARET-MESLEK LİSELERİNDE GÖREVLİ ÖĞRETMENLERDE TÜKENMİŞLİK DURUMU” ARAŞTIRMASI*

Ayşe Birsen Dolunay*

ÖZET

Almanın amacı, Ankara ili Keçiören İlçesindeki genel liseler ile teknik-ticaret-meslek lisesi öğretmenlerinin yaşı, cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı, hizmet süresi ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik özelliklerin tükenmişlik düzeyinin saptanması ve karşılaştırılmasıdır. Tanımlayıcı araştırmanın evrenini, Keçiören İlçesindeki 13 genel lisede ve 7 teknik-ticaret-meslek lisesinde görev yapan toplam 1462 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırma kapsamlı sistematik örnekleme yöntemi ile seçilen 366 öğretmen alınmıştır. Veriler, araştırmacı tarafından Maslach Tükenmişlik İndeksi ve sosyodemografik bilgilerin yer aldığı soru formlarıyla değerlendirilmiştir. Veriler SPSS ile analiz edilmiştir.

Araştırma grubunun genel tükenmişlik (GT) puanları açısından, yaş, toplam hizmet süresi, öğretmenlik yapmalarının temel nedenleri, mesleki isteyerek seçimi, mesleki kendine uygun bulma, mesleki uygulamadaki verim düzeyi, mesleki geleceğe inanma, çalışma ortamından memnun olma, üstlerinden takdir görme durumu, mesleğin toplumda hak ettiği yeri bulması, eğitim sisteminden memnun olma durumu, aylık net gelir ve geleceğe ilişkin gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır.

Araştırma bulgularının her birinin ayrıntılı değerlendirilmesi, konuya daha geniş bir alan getirebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Maslach Tükenmişlik İndeksi, öğretmenler, Tükenmişlik.

SUMMARY

“Burnout Among High School Teachers Who Work In Keçiören County”

*Teachers Who Work In General-Technical-Trade and Vocational High Schools.

The main purpose of the study is to determine the burnout levels of teachers who work in Keçiören County's general, technical, trade and vocational high schools and to compare burnout scores according to variables like age, sex, marital status, number of children, working duration and socio-economic status. The universe of the descriptive study constitutes 1462 teachers, who work in 13 general high schools and in 7 technical-trade-vocational high schools located in Keçiören County. With systematic sampling method 366 teachers has been chosen to the sample. Data has been collected by applying the questionnaire (Maslach Burnout Inventory & form for sociodemographic characteristics) in interviews by the researcher and has been analysed with SPSS.

According to general burnout scale scores of the study group; statistically significant differences have been found amongst age, total working duration, main reason of practising the profession, choosing the profession by will, self-evaluation on the appropriateness of the profession to the teacher, efficiency level of practising profession, evaluation of future of the profession, satisfaction with the working environment, recognition of the uppers, social acceptance of the profession, satisfaction from the educational system, pure monthly income and perception the future groups.

To clarify the subject; findings of the study has to be further investigated with different studies.

Key Words: Maslach Burnout Inventory, Teachers, Burnout.

* Yüksek Lisans Tezi Özettir.

** Sağlık Eğitimsi, Msc. Bala Sağlık Meslek Lisesi.

İlk kez Freudenberg (1974 ve 1975) tarafından ortaya konan tükenmişlik kavramı; daha sonra Maslach ve Jackson (1981, 1982 ve 1986) tarafından tanımlanmıştır (1).

Maslach ve Jackson (1986) tükenmişlik kavramının işe vuruk tanımını yaparken duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı eksikliğine ilişkin duyguları sınıfladıkları üç ayrı kategori ortaya koymuşlardır (1-6).

Duygusal tükenme; kişinin yaptığı iş nedeniyle aşırı yüklenilmesi ve tüketilmiş olma duyguları olarak tanımlanır. Duyarsızlaşma; kişinin bakım ve hizmet verdiklerine karşı, bu kişilerin kendilerine özgü birer birey olduklarını dikkate almaksızın, duygudan yoksun biçimde tutum ve davranışlar sergilemesini içerir. Kişisel başarı; ise sorunun başarı ile üstesinden gelme ve kendini yeterli bulma olarak tanımlanır.

Farklı alanlarda çalışan profesyoneller işlerinde yaşadıkları streslere çeşitli tepkiler verebilmektedirler. Bu tepkiler başlıca üç grupta toplanabilir (7).

- 1- İşe ilişkin stres
- 2- İşe ilişkin bıkkınlık
- 3- Tükenme

İşe ilişkin stres ve bıkkınlık her türlü meslekte görülebilmektedir. Ancak tükenme kavramının, yorgunluk (fatigue) ya da yıpranmadan (wearing down) ve iş doyumsuzluğundan farklı olduğu deneysel yollarla gösterilmiştir (1, 8). Ayrıca, tükenme diğerlerinden farklı olarak daha çok, insanlara doğrudan hizmet veren ve yardımcı amaçlayan hekimlik, hemşirelik, öğretmenlik, psikologluk, polislik vb. mesleklerde ortaya çıkan durumdur (9).

Öğretmen tükenmişliği, stresli öğretim koşullarına, öğrencilere, öğretme mesleğine ve yönetim desteğinin eksikliğine tepki şeklinde geliştirilen olumsuz bir örnek olarak gösterilebilir (10). Öğretmenlerin büyük bir bölümü kendi işlerini stresli olarak tanımlarlar (11). Öğrenci disiplin problemleri, öğrenci duyarsızlığı, çok kalabalık sınıflar ve diğer görevlilerin kullanılabilir desteklerinin eksikliği, çok fazla ödev kağıdı, çok fazla ölçme, gönülsüz tayinler, rol çatışması ve rol kar-

maşası ve öğretmenlerin kamu oyu tarafından eleştirilmesi gibi stresler öğretmenlerde tükenmişliğe yol açmaktadır (12).

Öğretmenlik, sağlık hizmeti sunumu gibi insanlarla doğrudan çalışılan mesleklerde tükenmişlik kolay gelişebildiğinden, bu mesleklerde tükenmişliğin kurumsal olarak tanımlanması ve önlenmesi için; öğretmenlerin kendi duygularını açıkça ifade edebilecekleri, geri bildirim, danışma ve destek sağlayabilecekleri bir sistematik oluşturulması gerekmektedir.

Bu araştırmanın amacı; genel liseler ile teknik-ticaret-meslek lisesi öğretmenlerinin yaş, cinsiyet, medeni durum, branş, çocuk sayısı, hizmet süresi, sosyo-ekonomik düzey gibi değişkenlere göre tükenmişlik durumlarının saptanması ve karşılaştırılmasıdır.

MATERYAL VE METOD

Tanımlayıcı bir çalışma olan araştırma evrenini, Ankara İli Keçiören İlçesi'ndeki 13 genel lisede görev yapan 838 öğretmen ve 7 teknik-ticaret-meslek lisesinde görev yapan 624 öğretmen olmak üzere toplam 1462 öğretmen oluşturmaktadır. Öğretmen evrenini temsil eder nitelikte örneklem grubu seçmek için sistematik örnekleme yöntemi kullanılarak, öğretmenlerin % 25'i (n=366) örnekleme alınmıştır. Örneklem grubunun oluşturulması için, İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınan öğretmen listesi numaralandırılmış ve rasgele bir sayıdan başlanarak, her dört kişiden birisi sistematik örnekleme yöntemi ile gruba katılmıştır(13).

Araştırmada veri toplama aracı olarak, Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilmiş olan Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ) ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

MTÖ toplam 22 maddeden oluşmakta ve tükenmişliği ve Duygusal Tükenme (DT), Duyarsızlaşma (D) ve Kişisel Başarı (KB) olmak üzere üç boyutta değerlendirmektedir. Duygusal tükenme boyutunda 9 madde, duyarsızlaşma boyutunda 5 madde ve kişisel başarı boyutunda 8 madde yer almaktadır. Duygusal tükenme ve duyarsızlaşma ile ilgili ifadeler olumsuz, kişisel başarı ile ilgili olanlar olumlu ifadelerdir. Ölçekte her bir madde hiçbir zaman, çok nadir, bazen, çoğu zaman, her

zaman şeklinde beşli bir dereceleme ile yanıtlandırılmaktadır. MTÖ'den genel tükenmişlik ve alt ölçek puanları olmak üzere dört ayrı değerlendirme puanı elde edilmektedir. Her alt ölçeğin değerlendirmesi ayrı ayrı yapılmaktadır. DT ve D alt ölçek puanları, her bir madde için hiçbir zaman (0), çok nadir (1), bazen (2), çoğu zaman (3), her zaman (4) olarak, KB alt ölçek puanı ise bunun tersi olacak şekilde değerlendirilmektedir. Böylece, tüm alt ölçeklerden alınan puan yükseldikçe tükenmişliğin arttığı kabul edilmektedir. Kişisel bilgi formu, araştırmacı tarafından geliştirilmiş olup, öğretmenlerin kişisel özellikleri ve mesleğin bazı özelliklerini içeren 28 sorudan oluşmaktadır.

Soru formunun, Keçiören İlçesi'ndeki 20 lise-de uygulanabilmesi için, İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izinler alınmıştır. Veriler, araştırmacı tarafından Maslach Tükenmişlik Ölçeği ve sosyo-demografik bilgilerin yer aldığı soru formunun öğretmenlere gözlem altında uygulanması ile toplanmıştır.

Planlama aşamasıyla yaklaşık 2 yıllık sürede tamamlanan çalışmadan elde edilen veriler SPSS ile değerlendirilmiştir. İstatistiksel analizde t testi, tek yönlü varyans analizi testi ve tekrarlı ölçümler için varyans analizi testi kullanılmış ve p değeri 0.05 olarak alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın başlıca bulguları aşağıda sunulan başlıklar altında incelenmiştir.

1. Araştırma Grubunun Bazı Sosyo-demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin % 55.7'si kadın, % 44.3'ü erkek; % 26'sı 31-35 yaş grubunda ve %83.1'i evlidir. Yaşları 22-63 arasında olup, yaş ortalaması 35.54 ± 6.92 'dir (Tablo 1).

Öğretmenlerin % 82.8'i fakülte, yalnızca % 0.3'ü doktora mezunu olup, % 37.4'ü sosyal-beşeri bilimler branşında ve % 98,1'i asil öğretmendir.

Araştırma grubunun % 7.1'i mesleğe yeni başlamıştır, % 26.5'inin toplam hizmet süresi 6-10 yıl arasındadır, % 12.6'sı 21 yıl ve daha fazla süredir çalışmaktadır. Öğretmenlerin toplam hiz-

Tablo 1. Araştırma Grubunun Bazı Sosyo-Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Sayı	%
Kadın	204	55.7
Erkek	162	44.3
Yaş Grubu		
25 ≥	23	6.3
26-30	78	21.3
31-35	95	26.0
36-40	80	21.9
41-45	64	17.5
≥ 46	26	7.0
Medeni Durum		
Evli	304	83.1
Boşanmış	9	2.5
Eşi Ölmüş	2	0.5
Ayrılmış (Ayrı yaşıyor, boşanmamış)	2	0.5
Hiç Evlenmemiş	49	13.4
TOPLAM	366	100.0

met süresi en az bir, en çok 40 yıl olup, ortalaması 11.96 ± 6.82 'dir.

Çalışılan kurumdaki hizmet sürelerine göre ise, % 36.1'inin o kurumda çalışmaya yeni başladığı belirlenmiştir, % 1.3'ü 21 yıl ve daha fazla süredir, % 83.4'ü 10 yıl ve daha az süredir çalışmaktadır. Öğretmenlerin çalışılan kurumdaki hizmet süresi en az bir, en çok 40 yıl olup, ortalaması 5.95 ± 5.57 'dir.

2. Araştırma Grubunun Geleceğe İlişkin Görüşlerine İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin % 54.4'ü geleceklerine ilişkin görüşlerini öğretmen olarak mesleğe devam etmek, % 25.1'i mesleği sürdürürken ek iş yapmak, % 10.4'ü bir başka mesleğe geçmek, % 4.9'u meslekten ayrılıp çalışmamak, % 5.2'si diğer olarak belirtmişlerdir (Tablo2).

3. Maslach Tükenmişlik Ölçeği Puanı Özellikleri

Araştırma grubunun genel tükenmişlik puanları 0 ile 59 arasında olup, ortalama puan 23.3 'dür. DT alt ölçeğinden alınan puanlar 0 ile 31 arasında olup, ortalaması 12.41 ; KB alt ölçe-

Tablo 2. Araştırma Grubunun Geleceklerine İlişkin Görüşlerine Göre Dağılımı

Görüş	Sayı	%
Öğretmen olarak mesleğe devam etmek	199	54.4
Mesleği sürdürürken ek iş yapmak	92	25.1
Bir başka mesleğe geçmek	38	10.4
Meslekten ayrıлып çalışmamak	18	4.9
Diğer	19	5.2
Toplam	366	100.0

ğinden alınan puanlar 0 ile 25 arasında olup, ortalaması 7.84; D alt ölçeğinden alınan puanlar 0 ile 14 arasında olup, ortalaması 3.05'tir (Tablo 3).

4. Araştırma Grubunun Bağımsız Değişkenlerine Göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği Puan Ortalamaları Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Araştırma grubunun genel tükenmişlik (GT) puanları açısından, yaş, toplam hizmet süresi, öğretmenlik yapmalarının temel nedenleri, mesleği isteyerek seçme, mesleği kendine uygun bulma, mesleği uygulamadaki verim düzeyi, mesleki geleceği değerlendirme, çalışma ortamından memnun olma, üstlerinden takdir görme durumu, mesleğin toplumda hak ettiği yeri bulması, eğitim sisteminden memnun olma durumu, aylık net gelir ve geleceğe ilişkin görüş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır (Tablo 4).

Genel tükenmişlik (GT) puanları açısından, çalışılan okul türü, cinsiyet, medeni durum, son mezun olunan okul, branş, çalışılan kurumdaki hizmet süresi, çocuk sayısı, ortalama sınıf mevcudu, ek gelir durumu, eş mesleği, mesleki gelişime yönelik çalışma yapma ve hizmet içi eğitim iste-

me durumu görüş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır (Tablo 4).

Duyarsızlaşma (D) alt ölçeği puanları açısından, yaş, öğretmenlik yapmalarının temel nedenleri, mesleği isteyerek seçme, mesleği kendine uygun bulma, mesleği uygulamadaki verim düzeyi, mesleki geleceği değerlendirme, çalışma ortamından memnun olma, üstlerinden takdir görme durumu, mesleğin toplumda hak ettiği yeri bulması, ortalama sınıf mevcudu, eğitim sisteminden memnun olma durumu ve geleceğe ilişkin görüş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur (Tablo 4).

Duyarsızlaşma (D) alt ölçeği puanları açısından çalışılan okul türü, cinsiyet, medeni durum, son mezun olunan okul, branş, toplam hizmet süresi, çalışılan kurumdaki hizmet süresi, çocuk sayısı, aylık net gelir, ek gelir durumu, eş mesleği, mesleki gelişime yönelik çalışma yapma, hizmet içi eğitim isteme durumu görüş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Tablo 4).

Kişisel başarı (KB) alt ölçeği puanları açısından, yaş, toplam hizmet süresi, çocuk sayısı, öğretmenlik yapmalarının temel nedenleri, mesleği isteyerek seçme, mesleği kendine uygun bulma, mesleği uygulamadaki verim düzeyi, mesleki geleceği değerlendirme, çalışma ortamından memnun olma, üstlerinden takdir görme durumu, mesleğin toplumda hak ettiği yeri bulması, aylık net gelir ve geleceğe ilişkin görüş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur (Tablo 4).

Kişisel başarı alt ölçeği puanları açısından, çalışılan okul türü, cinsiyet medeni durum, son me-

Tablo 3. Araştırma Grubunun Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ) Puanlarının Bazı Tanımlayıcı İstatistikleri (n=366)

Alt Ölçekler	$\bar{X}$	Std S	Mode	Medyan	Min	Maks
Duygusal Tükenme (DT)	12.41	5.91	12	12	0	31
Kişisel Başarı (KB)	7.84	3.87	8	8	0	25
Duyarsızlaşma (D)	3.05	2.81	0	2	0	14
Genel Tükenmişlik (GT)	23.30	10.32	13	22	0	59

zun olunan okul, branş, çalışılan kurumdaki hizmet süresi, ortalama sınıf mevcudu, eğitim sisteminden memnun olma durumu, ek gelir durumu, eş mesleği, mesleki gelişime yönelik çalışma yapma ve hizmet içi eğitim isteme durumu görüş grupları arasında istatistiksel anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Tablo 4).

Duygusal tükenme (DT) alt ölçeği puanları açısından, yaş, öğretmenlik yapmalarının temel

nedenleri, mesleği isteyerek seçme, mesleği kendine uygun bulma, mesleği uygulamadaki verim düzeyi, mesleki geleceği değerlendirme, çalışma ortamından memnun olma, üstlerinden takdir görme durumu, mesleğin toplumda hak ettiği yeri bulması, eğitim sisteminden memnun olma durumu ve geleceğe ilişkin görüş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur (Tablo 4).

Tablo 4. Araştırma Grubunun Maslach Tükenmişlik Ölçeği Puan Ortalamalarının Bazı Değişkenlere Göre Karşılaştırılması Özet Tablosu

Değişkenler	DT	KB	D	GT
Çalışılan Okul Türü	t=1.21	t=0.92	t=-0.24	t=0.98
Cinsiyet	t=1.22	t=0.28	t=-1.16	t=0.30
Yaş	F=2.37*	F=2.85*	F=2.03*	F=3.04*
Medeni Durum	t=0.01	t=-1.00	t=-0.14	t=0.40
Son Mezun Olunan Okul	t=-1.44	t=-1.50	t=-1.67	t=1.84
Branş	F=0.40	F=1.06	F=0.29	F=0.49
Toplam Hizmet Süresi	F=1.28	F=4.80*	F=1.80	F=2.53*
Çalışılan Kurumdaki Hizmet Süresi	F=1.54	F=2.02	F=2.23	F=1.93
Çocuk Sayısı	F=0.96	F=3.91*	F=1.61	F=2.22
Öğretmenlik Yapmalarının Temel Nedenleri	F=13.93*	F=8.47*	F=8.13*	F=15.87*
Mesleği İsteyerek Seçme	t=-5.52*	t=-4.78*	t=-2.83*	t=-5.43*
Mesleği Kendine Uygun Bulma	F=46.46*	F=30.61*	F=22.47*	F=58.54*
Mesleği Uygulamadaki Verim Düzeyi	F=10.56*	F=48.88*	F=11.88*	F=28.74*
Mesleki Gelecek Açısından Değerlendirme	F=23.67*	F=24.81*	F=13.22*	F=33.70*
Çalışma Ortamından Memnun Olma	F=32.43*	F=12.61*	F=11.17*	F=31.18*
Üstlerinden Takdir Görme Durumu	F=12.66*	F=26.78*	F=6.73*	F=21.29*
Mesleğin Toplumda Hak Ettiği Yeri Bulması	F=13.37*	F=5.33*	F=3.66*	F=21.11*
Ortalama Sınıf Mevcudu	F=2.47	F=0.64	F=3.39*	F=2.47
Eğitim Sisteminden Memnun Olma Durumu	F=10.77*	F=2.89	F=3.13*	F=8.74*
Aylık Net Gelir	t=1.68	t=3.45*	t=1.30	t=2.61*
Ek Gelir Durumu	t=-0.23	t=0.34	t=0.58	t=0.16
Eş Mesleği	F=1.33	F=1.72	F=1.33	F=1.61
Mesleki Gelişime Yönelik Çalışma Yapma	t=-1.22	t=-1.50	t=-0.86	t=-1.49
Hizmet İçi Eğitim İsteme Durumu	t=-0.80	t=-1.02	t=0.71	t=-0.64
Geleceğe İlişkin Görüş	F=9.27*	F=3.50*	F=4.35*	F=8.18*

* p<0.05

Duygusal tükenme (DT) alt ölçeği puanları açısından, çalışılan okul türü, cinsiyet, medeni durum, son mezun olunan okul, brans, toplam hizmet süresi, çalışılan kurumdaki hizmet süresi, çocuk sayısı, ortalama sınıf mevcudu, aylık net gelir, ek gelir durumu, eş mesleği, mesleki gelişime yönelik çalışma yapma ve hizmet içi eğitim isteme durumu görüş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Tablo 4).

TARTIŞMA

1. Araştırma Grubunun Bazı Sosyo-demografik Özellikleri

Araştırma grubunun % 55.7'si kadındır. Keçiören İlçesi'nde bazı okullarda daha çok kadın öğretmen vardır. Bu bulgu öğretmenlik mesleğinin, meslek seçiminde kadınlar için daha uygun bulunmasından kaynaklanıyor olabilir. Öğretmenlerin % 83.1'i evlidir yaşları göz önünde tutulduğunda bu bulgu da ülkemiz açısından beklenir bir bulgudur (Tablo 1).

2. Araştırma Grubunun Geleceğe İlişkin Görüşleri

Öğretmenlerin % 54.4'ü geleceklerine ilişkin görüşlerini öğretmen olarak mesleğe devam etmek, % 25.1'i mesleği sürdürürken ek iş yapmak, % 10.4'ü bir başka mesleğe geçmek, % 4.9'u meslekten ayrılıp çalışmamak, % 5.2'si diğer olarak belirtmişlerdir (Tablo2). Diğer mesleklerde olduğu gibi öğretmenlerde de sürekli tükenmişliğin olumsuz sonuçları gözlenmekte, öğretmenler kendilerini daha az işlerine adanmakta ve sürekli olarak işi bırakma gibi fanteziler kurmaktadır (14).

3. Maslach Tükenmişlik Ölçeği Puanı Özellikleri

Araştırma grubunun genel tükenmişlik puanları 0 ile 59 arasında olup, ortalama puan 23.3'dür. DT alt ölçeğinden alınan puanlar 0 ile 31 arasında olup, ortalaması 12.41; KB alt ölçeğinden alınan puanlar 0 ile 25 arasında olup, ortalaması 7.84; D alt ölçeğinden alınan puanlar 0 ile 14 arasında olup, ortalaması 3.05'tir (Tablo 3).

Maslach Tükenmişlik Ölçeği'nden alınabilecek en düşük ve en yüksek puan DT için 0-18; KB

için 0-32; D için 0-20; GT için 0-88'dir. Ölçekten alınan puan ortalamaları DT 12.41; KB 7.84; D 3.05; GT 23.30'dur. Bu puan ortalamaları ölçekteki bütün maddelere "bazen" seçeneğinin işaretlenmesi durumunda alınabilecek puan olan DT için 18; KB için 16; D için 10; GT için 44'den daha düşüktür. Sucuoğlu ve Kuloğlu'nun, özürülü çocuklarla çalışan öğretmenlerle yaptığı çalışmada özürülü çocuklarla çalışan öğretmenlerin puan ortalamaları; DT 9.95, KB 7.96, D 1.68 olarak, ilkokul öğretmenlerinin puan ortalamaları; DT 11.05, KB 5.44, D 1.45 olarak bulunmuştur. Bu konuda diğer mesleklerde yapılan çalışmalarda, mesleğin ve çalışma ortamının özelliklerine göre düşük ya da yüksek sonuçlar bulunmuştur(14).

4. Araştırma Grubunun Bağımsız Değişkenlerine Göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği Puan Ortalamaları Karşılaştırılması

Çalışılan okul türüne göre GT, DT, KB ve D puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Bu beklenir bir bulgudur, okul türleri farklı olsa da kamu sektöründe çalışan öğretmenlerin durumları genel olarak benzerdir (Tablo 4).

Bu çalışmada, öğretmenlerde yaş ve tükenmişlik ilişkisi incelendiğinde; yaş değişkeninin tükenmişlikle ters yönlü bir ilişki gösterdiği bulunmuştur (Tablo 4). Buna göre, yaş arttıkça duygusal tükenme ve duyarsızlaşma azalmakta, buna karşın, kişisel başarı duygusu artmaktadır. Bu bulgu, Girgin'in ilkokul öğretmenlerinde, Ergin'in sağlık personelinde, Aslan ve arkadaşlarının hemşireler ile yaptığı araştırma sonuçları ile uyumludur (15, 16, 17). Tükenmişliğin gençlerde daha fazla görülmesinin sebebi, gençlerin işle ilgili sorunlarla başa çıkmak için bazı özellikleri henüz kazanmamış olmaları ya da mesleğe bağlanmanın henüz olgunlaşmaması ile açıklanmaktadır (16). Yaş artışı ile birlikte öğretmenler kendilerini daha başarılı görmekteyler. Yaş ile birlikte mesleki deneyim ve olgunluğun da artacağı düşünüldüğünde, bu durum beklenen bir sonuç olarak karşılanabilir.

Sucuoğlu ve Kuloğlu'nun özürülü çocuklarla çalışan öğretmenlerde yaptığı çalışmada yaşın yalnızca tükenmişliğin KB boyutunda etkili oldu-

ğu, yaş arttıkça KB puanının arttığı saptanmıştır (14). Baysal'ın lise öğretmenlerinde yaptığı araştırmada yaşın DT ve D puan ortalamalarını etkilediği bulunmuştur. Yaş arttıkça duygusal tükenme ve duyarsızlaşma azalmaktadır (18). Arslan ve arkadaşlarının pratisyen hekimlerde, Sayıl ve arkadaşlarının doktor ve hemşireler ile, Akçamete ve arkadaşlarının engelli ve normal çocuklarla çalışan öğretmenlerde ve Haran ve arkadaşlarının doktor ve hemşirelerde yaptığı araştırmalarda yaşın DT, D ve KB puan ortalamalarını etkilemediği saptanmıştır (3, 5, 19, 2).

Öğretmenlerin toplam hizmet süresinin, GT ve KB puan ortalamaları üzerine etkili olduğu saptanmıştır (Tablo 4). Toplam hizmet süresi arttıkça genel tükenmişlik azalmakta, kişisel başarı duygusu artmaktadır. Toplam hizmet süresinin kişisel başarı üzerinde yaş ile aynı etkiyi gösterdiği düşünülebilir. Toplam hizmet süresi ve orantılı olarak yaş arttıkça kişisel başarı duygusu artmaktadır. Toplam hizmet süresi ve yaş arttıkça kişinin mesleğine daha çok bağlandığı, mesleğini daha çok benimsediği, iş koşullarına daha çok uyum sağladığı ve streslerle başa çıkmada daha çok deneyim kazandığı düşünülmektedir. Meslekte yeni olanlar ise, üst ast düzeninde daha çok rutin işler yapmakta ve sisteme ayak uydurmada daha çok sorun yaşamaktadırlar (1). Bu sonuç diğer çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Ergin'in sağlık personeli ile yaptığı çalışmada toplam hizmet süresi ve yaş arttıkça, duygusal tükenmenin ve duyarsızlaşmanın azaldığı, buna karşın kişisel başarı duygusunun arttığı bulunmuştur (16). Girgin'in ilkökul öğretmenlerinde yaptığı araştırmada, toplam hizmet süresinin D ve KB puan ortalamalarını etkilediği bulunmuştur (15).

Çocuk sayısının, GT, DT ve D puan ortalamalarını etkilemediği bulunmuştur. Buna karşın, çocuk sayısının KB alt boyutunu etkilediği bulunmuştur. Çocuk sayısı arttıkça, kişisel başarı artmaktadır. Yaş ve orantılı olarak çocuk sayısı arttıkça, kişisel başarının da arttığı düşünülebilir (Tablo 4). Bu bulgu, Ergin'in sağlık personeli ile yaptığı çalışma sonuçlarıyla uyumludur. Ergin'in çalışmasında, çocuk sahibi olma, kişisel başarı puanıyla ilişkili bulunmuştur. Çocuk sahibi olanların başarı puan ortalamaları, çocuğu olmayan-

larınkinden anlamlı olarak yüksektir (20). Baysal'ın lise öğretmenlerinde yaptığı çalışmada, çocuk sayısının DT ve D puan ortalamaları üzerine etkili olduğu bulunmuştur (18).

Öğretmenlik yapmanın temel nedeninin GT, DT, KB ve D puan ortalamalarını etkilediği saptanmıştır (Tablo 4). Mesleğini sevdiği için sürdürenlerin puan ortalamaları, ekonomik nedenlerle, toplumsal nedenlerle, başka iş bulamamış olmaları nedeniyle ve diğer nedenlerle sürdürenlerden daha düşük bulunmuştur. (Kişisel başarı alt ölçeğine ait ifadeler gereç ve yöntem bölümünde belirtildiği gibi olumlu ifadeler olup, ters puanlanmış ve kişisel başarı alt ölçeğinden alınan puanlar da yükseldikçe tükenmişliğin arttığı kabul edilmektedir.) Bu bulgu, Baysal'ın lise öğretmenlerinde yaptığı araştırma sonuçları ile uyumludur (18). Girgin'in ilkökul öğretmenlerinde yaptığı araştırmada, öğretmenlik yapmanın temel nedeninin DT ve KB puan ortalamalarını etkilediği bulunmuştur (15).

Öğretmenlik mesleğini isteyerek seçme durumuna göre GT, DT, KB ve D puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır (Tablo 4). Mesleğini isteyerek seçenlerin GT, DT, D ve KB puan ortalamaları istemeyerek seçenlerden daha düşük bulunmuştur. Öğretmenlik mesleği büyük özveri ve sabır gerektirdiğinden, bu mesleğe başından itibaren severek ve isteyerek giren kişiler mesleğe uyum konusunu baştan çözmüş olacaklardır. Özer'in rehber öğretmenlerinde yaptığı araştırmada, mesleği isteyerek seçme durumunun DT ve KB puan ortalamalarını etkilediği bulunmuştur (21). Girgin'in ilkökul öğretmenlerinde yaptığı çalışmada mesleğini isteyerek seçme durumunun yalnızca DT puan ortalamalarını etkilediği saptanmıştır (15). Baysal'ın lise öğretmenlerinde yaptığı araştırmada ise, mesleğini isteyerek seçme durumuna göre DT, KB ve D puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (19).

Öğretmenlik mesleğini kendilerine uygun bulanların GT, DT, KB ve D puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır (Tablo 4). Mesleği kendilerine çok uygun bulanların DT, D ve KB puan ortalamaları

uygun ya da kısmen uygun bulanlara göre daha düşüktür. Bu bulgu, Girgin'in ilkökul öğretmenlerinde yaptığı araştırma sonuçları ile uyumludur (15). Mesleği ile bütünleşmiş bireyler, bazı mesleki koşullara daha kolay uyum sağlayabilmekte, duygusal açıdan daha doyumlu olmakta ve kendilerini meslekte daha yeterli görmektedirler. Baysal'ın lise öğretmenlerinde yaptığı araştırmada, mesleği kendine uygun bulma durumunun DT ve KB puan ortalamalarını etkilediği bulunmuştur (19).

Öğretmenlerin kendi bildirimlerine göre, verim düzeyi ile DT, KB, D ve GT puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır (Tablo 4). Verim düzeyini fena bulmayanların puanları, çok iyi ve iyi bulanlara göre daha yüksektir. Tükenmişlik düzeyinin yüksekliğinin karşılıklı etkileşim içinde mesleki verimliliği olumsuz etkilediği ya da mesleğinde verimli olduğunu düşünen bireylerin, verimliliğin verdiği doyum, mesleki beklentilerinin karşılanması gibi nedenlerle daha düşük düzeyde tükenmişlik yaşıyor oldukları düşünülebilir. Bu bulgu, Baysal'ın lise öğretmenlerinde ve Girgin'in ilkökul öğretmenlerinde yaptığı araştırma sonuçları ile uyumludur (19, 15).

Mesleki gelecek açısından kendi durumlarına ilişkin değerlendirmelerine göre, GT, DT, KB ve D puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır (Tablo 4). Mesleki gelecek açısından kendini kötü olarak değerlendirenlerin ortalamaları, çok iyi, iyi, fena değil olarak değerlendirenlerden daha yüksektir. Bu bulgu, Girgin'in ilkökul öğretmenlerinde yaptığı araştırma sonuçları ile uyumludur (15). Baysal'ın lise öğretmenlerinde yaptığı araştırmada, mesleki gelecek açısından kendi durumlarına ilişkin değerlendirmelerine göre, yalnızca DT alt ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur (19).

Çalışma ortamından memnun olma durumunun GT, DT, KB ve D puan ortalamalarını etkilediği saptanmıştır (Tablo 4). Çalışma ortamından her zaman memnun olanların GT, DT, D ve KB puan ortalamaları, hiçbir zaman memnun olmayanlardan daha düşük bulunmuştur. Bu bulgu,

Girgin'in ilkökul öğretmenlerinde yaptığı araştırma sonuçları ile uyumludur (15). Baysal'ın lise öğretmenlerinde yaptığı araştırmada ise, çalışma ortamından memnun olma durumuna göre DT ve D puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur(19).

Üstlerinden takdir görme durumuna göre, GT, DT, KB ve D puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır (Tablo 4). Üstlerinden hiçbir zaman takdir görmeyenlerin puan ortalamaları, her zaman takdir görenlerden daha yüksektir. Üstlerden alınan takdirin mesleki coşkuyu etkileyeceği ve motive edeceği bilinmektedir. Girgin ilkökul öğretmenlerine ve Baysal'ın lise öğretmenlerinde yaptıkları araştırmalarda üstlerden takdir görme durumunun DT ve KB puan ortalamalarını etkilediği bulunmuştur (15, 19).

Öğretmenlerin, mesleğin toplumda hak ettiği yeri bulmasına ilişkin görüşlerine göre, GT, DT, KB ve D puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır (Tablo 4). Mesleğin hak ettiği yeri hiçbir zaman bulmadığı görüşünde olanların puan ortalamaları, diğer grupların puan ortalamalarından daha yüksektir. Girgin'in ilkökul öğretmenlerinde yaptığı araştırmada, öğretmenlerin mesleğin toplumda hak ettiği yeri bulmasına ilişkin görüşlerine göre, DT ve D puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur (15). Baysal'ın lise öğretmenlerinde yaptığı çalışmada ise, mesleğin toplumda hak ettiği yeri bulmasına ilişkin görüşlerine göre, MTÖ alt ölçeklerinin puan ortalamaları arasında her üç alt ölçek için de anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (19). Baysal'ın sonuçlarının, bu çalışmanınkilerden farklı olmasının nedeni olarak; öğretmenlerin mesleklerinin toplumdaki statüsünden rahatsız olmakla birlikte bu durumu kabullendikleri, hatta kadercı bir yaklaşım içinde olumsuz olan bu duruma uyum sağladıkları düşünülebilir.

Ortalama sınıf mevcuduna göre, GT, DT ve KB puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamış ancak; D puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır (Tablo 4). Sınıf mevcudu

41 ve daha fazla olanların D puan ortalamaları diğer gruplara göre daha yüksektir. Sınıf mevcudu arttıkça duyarsızlaşma puanlarının arttığı bulunmuştur. Girgin'in ilkokul öğretmenlerinde yaptığı araştırmada, ortalama sınıf mevcuduna göre, GT, DT, KB ve D puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamış, yalnızca sınıfı olmayan yöneticiler grubunda DT puan ortalamaları diğer gruptan düşük bulunmuştur (15). Baysal'ın lise öğretmenlerinde yaptığı araştırmada ise, her üç alt ölçek için de ortalama sınıf mevcuduna göre puan ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (19).

Mevcut eğitim sisteminden memnun olma durumunun GT,DT ve D puan ortalamalarını etkilediği saptanmıştır (Tablo 4). Mevcut eğitim sisteminden hiç memnun olmayanların GT, DT ve D puan ortalamaları diğer gruplardan daha yüksektir. Bu bulgu, Baysal'ın lise öğretmenlerinde ve Girgin'in ilkokul öğretmenlerinde yaptığı araştırma sonuçları ile uyumludur (19, 15).

Aylık net gelir durumuna göre, GT ve KB puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır (Tablo 4). Aylık net gelir arttıkça kişisel başarı duygusunun arttığı bulunmuştur. Bu durum üst sosyo-ekonomik düzeylerde öğretmen, öğrenci, veli etkileşiminin daha iyi olabilme olasılığının yüksekliği ile açıklanabilir. Girgin'in ilkokul öğretmenlerinde yaptığı araştırmada, aylık net gelir durumuna göre, D puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur (15). Baysal'ın lise öğretmenlerinde yaptığı araştırmada ise, aylık net gelir durumuna göre, puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (19).

Öğretmenlerin geleceklere ilişkin görüşlerine göre, GT, DT, KB ve D puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır (Tablo 4). Meslekten ayrılıp çalışmama ve bir başka mesleğe geçmeyi düşünenlerin puan ortalamaları diğer grupların ortalamalarından daha yüksektir. Bu bulgu, Baysal'ın lise öğretmenlerinde yaptığı araştırma sonuçları ile uyumludur (19). Girgin'in ilkokul öğretmenlerin-

de yaptığı araştırmada ise, öğretmenlerin geleceklere ilişkin görüşlerine göre, DT puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur (15).

Çalışılan okul türünün, cinsiyetin, medeni durumun, son mezun olunan okulun, branşın, çalışılan kurumdaki hizmet süresinin, ek geliri olma durumunun, eş mesleğinin, son üç ay içerisinde mesleki gelişimlerine katkıda bulunacak bir çalışma yapma durumunun tükenmişlik düzeyini etkilemediği saptanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

- * Çalışma grubunun puan ortalamaları, duygusal tükenme (DT) 12.41, kişisel başarı (KB) 7.84, duyarsızlaşma (D) 3.05 olup, aşağıdaki etmenlerle ilişki bulunmuştur.
- * Yaş arttıkça genel tükenmişlik, duygusal tükenme ve duyarsızlaşma düzeylerinin azaldığı, kişisel başarı düzeyinin arttığı,
- * Çocuk sayısı arttıkça, kişisel başarının da arttığı,
- * Toplam hizmet süresi arttıkça, genel tükenmişliğin azaldığı ve kişisel başarının arttığı,
- * Ortalama sınıf mevcudu arttıkça, duyarsızlaşmanın da arttığı saptanmıştır.
- * Mesleğini sevdiği için sürdürenlerin tükenmişlik düzeyleri, ekonomik, toplumsal nedenler ve başka iş bulamama olma nedeniyle ve diğer nedenlerle sürdürenlerden,
- * Mesleğini isteyerek seçenlerin tükenmişlik düzeyleri, istemeyerek seçenlerden,
- * Mesleği kendine çok uygun bulanların tükenmişlik düzeyleri uygun ya da kısmen uygun bulanlardan,
- * Mesleki verimini "çok iyi" olarak belirtenlerin tükenmişlik düzeyleri "iyi" ya da "fena değil" olarak belirtenlerden,
- * Mesleki gelecek açısından kendilerini "çok iyi" olarak değerlendirenlerin tükenmişlik düzeyleri, "iyi", "fena değil" ya da "kötü" olarak değerlendirenlerden,
- * Çalışma ortamından memnun olanların tükenmişlik düzeyleri hiçbir zaman memnun olmayanların tükenmişlik düzeylerinden,

- * Üstlerinden her zaman takdir görenlerin tükenmişlik düzeyleri, hiçbir zaman takdir görmeyenlerden,
- * Mesleğin toplumda her zaman ve çoğunlukla hak ettiği yeri bulduğunu düşünenlerin, hiçbir zaman hak etmediğini düşünenlerinkinden,
- * Eğitim sisteminden tamamıyla ve büyük ölçüde memnun olanların genel tükenmişlik, duygusal tükenme ve duyarsızlaşma düzeyleri eğitim sisteminden hiç memnun olmayanlarınkinden,
- * Gelecekte öğretmen olarak mesleğe devam etmeyi düşünenlerin tükenmişlik düzeyleri, meslekten ayrılıp çalışmamayı amaçlayanların tükenmişlik düzeylerinden daha düşük bulunmuştur.
- * Aylık net gelir arttıkça, genel tükenmişlik düzeyinin düştüğü ve kişisel başarı düzeyinin arttığı anlaşılmıştır.

Sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur;

- * İşe yeni başlayan öğretmenler, tükenmişlik ve tükenmişlikle baş edebilme konusunda bilinçlendirilmelidir (Örneğin adaylık dönemlerinde ve belli aralıklarla öğretmenlere bu konuda hizmet içi eğitim verilmesi gibi).
- * Hizmet süresi daha fazla olan deneyimli öğretmenler, deneyimlerini ve bilgilerini işe yeni

başlayan öğretmenlerle paylaşmalı ve meslektaşlarını çalışmalarında desteklemelidirler.

- * Öğretmenlik mesleğinin özveri, ilgi, mesleğe ve insana sevgi gerektiren bir meslek olması nedeniyle, öğretmen seçiminde bu özelliklere sahip olan kişilere öncelik tanınmalıdır.
- * Meslek seçimi, insan hayatının daha uzun bir dönemini kapsayan kararlar, yetenek ve ilgiye göre ilköğretimden başlayarak olgunlaşan bir dizi kararla oluşmalıdır.
- * Öğretmenlerin mesleği isteyerek seçmesi sağlanmalı, verim düzeyi ve iş doyumunu artırılmalıdır.
- * Yöneticilerle çalışanlar arasında sağlıklı bir iletişim kurulmalı, yönetici çalışanları desteklemeli ve güdülemelidir.
- * Ülkenin eğitim politikaları belirlenirken, sınıf mevcutlarının azaltılmasına yönelik önlemler alınmalıdır.
- * Eğitim sisteminden kaynaklanan sorunlar çözümlenmelidir.
- * Öğretmenlik mesleğinin toplumdaki statüsü yükseltilecek, sosyal ve ekonomik koşulları düzeltilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır.
- * Eğitim sisteminde her yıl ne kadar öğretmenin mesleğinden ayrıldığı ve ayrılma nedenleri ile yaşamakta olan stres ve tükenmişliğin boyutları aralıklı olarak değerlendirilip incelenmelidir.

KAYNAKLAR

1. Ergin, C. (1992). "Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması" VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel al malar . Ed.: R. Bayraktar, İ. Dağ, Ankara.
2. Haran, S., Devrimci Özgüven, H., Ölmez, Ş., Sayıl, I. (1998) "Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastaneleri ve Ankara Numune Hastanesi'nde Çalışan Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik Düzeyleri" *Kriz Dergisi*, **6**: 1, Ankara.
3. Arslan, H., Ünal, M., Aslan, O., Gürkan, S.B., Alparlan, Z.N. (1996) "Pratisyen Hekimlerde Tükenme Düzeyi" *D nen Adam*, **9**:3.
4. Çam, O. (1992). "Tükenmişlik Envanterinin Geçerlik ve Güvenirliğinin Araştırılması" *7.Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel al malar* Ed.: R. Bayraktar, I. Dağ, Ankara.
5. Sayıl, I., Haran, S., Ölmez, Ş., Devrimci Özgüven, H. (1997). "Ankara Üniversitesi Hastaneleri'nde Çalışan Doktor ve Hemşirelerin Tükenmişlik Düzeyleri" *Kriz Dergisi*, **5**: 2, Ankara.
6. Azmar, H., Bengi Gürkan, S., Alparlan, Z. N., ÜNAL, M. (1996). "Tıpta Uzmanlık Öğrencisi Hekimlerde Tükenme Düzeyleri" *T rk Psikiyatri Dergisi*, **7**: 1.
7. Gadzella, B. M., Ginther, D. W., Tomcala, M. (1990). Stress As Perceived By Professionals. *Psychological Reports*, **67**: 979-983.
8. Torun, A. (1995). Tükenmişlik, Aile Yapısı ve Sosyal Destek İlişkileri Üzerine Bir İnceleme. Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
9. Sayıl, I., Berksun, O. E., Palabıyıköğlü, R., Devrimci Özgüven, H., Soykan, Ç., Haran, S. (2000). "Tükenme" Kriz ve Krize Müdahale, Ankara Üniversitesi Psikiyatrik Kriz Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları No: 6, 1.Baskı, Ankara.
10. Tümkaya, S. (1996). Öğretmenlerdeki Tükenmişlik Görülen Psikolojik Belirtiler ve Başa Çıkma Davranışları. Doktora Tezi, Çukurova Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
11. Griffith, J., Steptoe, A., Cropley, M. (1999). "An Investigation of Coping Strategies Associated With Job Stress In Teachers" *British Journal Of Educational Psychology*, **69**.
12. Forber, B. A. (1984). Stress and Burnout In Suburban Teachers. *Journal of Educational Research*, **77**: 6.
13. Sümbüloğlu, V., Sümbüloğlu, K. (1998). Sağlık Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri Hatiboğlu Yayınları, 2.Baskı, Ankara.
14. Sucuoğlu, B., Kuloğlu, N. (1996). "Özürlü Çocuklarla Çalışan Öğretmenlerde Tükenmişliğin Değerlendirilmesi, *T rk Psikoloji Dergisi*, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, **10**: 36.
15. Girgin, G. (1995). İlkokul Öğretmenlerinde Meslekten Tükenmişliğin Gelişimini Etkileyen Değişkenlerin Analizi ve Bir Model Önerisi. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
16. Ergin, C. (1996). "Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Türkiye Sağlık Personeli Normları" *3P Dergisi*, **4**: 1.
17. Aslan, S. H., Coşkun, S., Alparlan, N., Erdamar, N., Berber, B., Ünal, M. (2000). "Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde Çalışan Hemşirelerde Tükenme, İşe Bağlı Gerginlik, A-Tipi Kişilik ve Mükemmelleciler" *ukurova niversitesi T p Fak ltesi Dergisi*, **25**: 3.
18. Baysal, A. (1995). Lise ve Dengi Okul Öğretmenlerinde Meslekte Tükenmişliğe Etki Eden Faktörler. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
19. Akçamete, G., Kaner, S., Sucuoğlu, B. (1998). "Engelli ve Normal Çocuklarla Çalışan Öğretmenlerin Tükenmişlik ve İş Doymu Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi" *6.Ergonomi Kongresi*. Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları No: 622, Ankara.
20. Ergin, C. (1995). Sağlık Personelinin İş Anlayışları ve İş Tutumları Araştırması, T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü Yayını, Ankara.
21. Özer, R. (1998). Rehber Öğretmenlerde Tükenmişlik Düzeyi, Nedenleri ve Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

